

DİL TARİHLEMESİ (GLOTTOCHRONOLOGY) VE DİLBİLİMDEKİ YERİ

MEHMET DEMİREZEN

GİRİŞ:

Dil tarihlemesinin amacı, ilişkisi olduğu sanılan iki ayrı dilin belirli oranda sözcük sayımını yaparak incelemek, incelenen bu iki dil arasındaki köken ilişkisini saptamak ve bu ilişkinin derecesini belirlemek, bu iki dilin ortak bir ata-dilden (proto-language) ne zaman ayrıldıklarını kestirmektir. Geçmiş üzerine her çalışma, bu ister insan tarihi olsun, içyapıdaki (organic) evrim olsun veya yerbilimi (jeology) olsun, tarihlendirilebilir¹. Birçok yazılı kayıt, diller arasındaki kökensel (generic) ilişkiyi tarihlemiştir, fakat Dil Tarihlemesi Yöntemi (Glottochronology + Lexico-statistics), bu yazılı kayıtları bazen doğrulamakta bazen de çelişkiye düşürmektedir. İşte yazılı kaynaklarda da bazı yanlışlıkların bulunabileceği gerçeğini göz önüne sermesi yönünden, dil tarihlemesi aslında dilbilimi çalışmalarına büyük geçerlilik ve güvenirlik getirmektedir. Bu yazıda dil tarihlemesinin geçerliliği ve dilbilimindeki yeri belirlenecektir.

TARİHLEME YOLLARI

Charles Hockett'a göre, birçok bilim dalı tarafından kullanılan iki tür tarihlendirme yolu vardır².

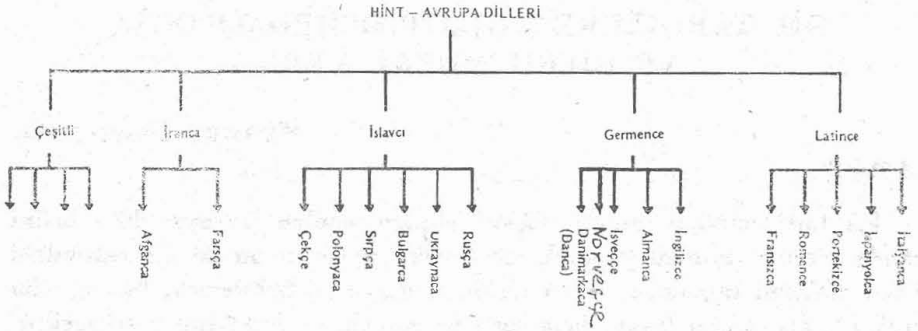
1. Topolojik yol (<yun. *topo* "yer" + *logy* "bilim"): Bu yöntemde, olaylar arasında öncelik-sonralık sırası önemlidir, yani iki olaydan hangisinin önce veya sonra geldiği belirtilir. Örneğin, Ankara'nın başkent oluşu, Atatürk'ün Ankara'ya ilk gelişinden sonra olmuştur dersek ve bu iki olay arasındaki ilişkinin durumunu süre olarak zaman birimiyle belirlemezsek yıl, ay, gün olarak göstermezsek topolojik tarihleme yolunu seçmiş oluruz.

2. Sayısal (metric) Yol : Bu yolla tarihlemede, iki olay arasında geçen zaman sayısal olarak (ay, gün, yıl) belirlenir. Örneğin, Atatürk 1881'de doğmuş ve 1938 yılında ölmüştür dersek ve bu iki tarih arasında geçen zamanı 57 yıl olarak belirlersek, o zaman sayısal bir yol tutmuş oluruz. Bu iki tür tarihleme yolu dilbilimi çalışmalarında bol bol kullanılmaktadır.

¹ Charles F. Hockett, *A Course On Modern Linguistics* (New York, 1958, s. 257.

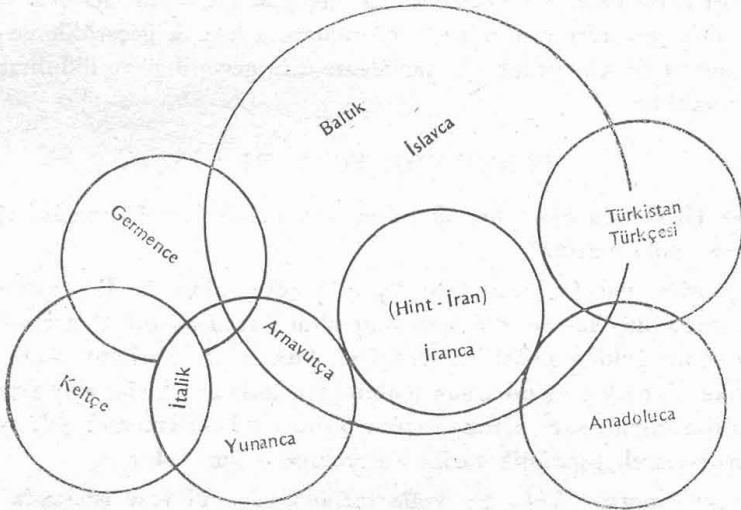
² Bu tür tarihleme yolunu Özcan Başkan da kullanmaktadır. Fazla bilgi için bkz. Özcan Başkan, *Linguistik Metodu*, İstanbul, 1967, s. 160-164.

Dilbilimciler, iki ya da daha çok dil arasındaki ilişkileri belirlemek için birçok çalışmalar yapmışlardır. Bunlardan bir tanesi, Schleicher'in belirlediği soyağacı (family tree) çizimleridir :

Başka bir örnek, J. Schmidt'in belirlediği Hint-Avrupa dillerinin ilişki durumudur : *Dalga Kuramı (Wave Theory)*.

Germence, Keltçe, İtalik, Arnavutça, Yunanca, Baltık Slavca (Hint-İran), İranca, Türkistan Türkçesi, Anadoluca, dalga dalga birbirleriyle örtüşürler.

Bu tür çizime J. Schmidt Dalga Kuramı (Wave Theory) adını vermiştir. Bu kuramda, ilişkili diller karşılaştırılırsa, bölgesel uzaklık ile dilsel uzaklık arasında bir bağlantı bulunur. Ekin sel ve politik olarak egemenlik kurmuş bir dil, tıpkı suya atılan bir taşın suda oluşturduğu dalgalar gibi, zamanla dalga dalga çeşitli bölgelere yayılabilir, böylece aynı kökten ayrılan dillerin genel dilsel özellikleri belirlenen eşdillilik çizgileriyle (isoglotic lines) saptanabilir, alınan ödünç sözcükler bile açığa çıkarılabilir.

Bu çizimlerden giderek, akrabalığı yazılı kaynaklarla da belirlenen diller arasındaki ilişki, akraba dillerin sözcüklerini de inceleyerek, acaba ne yönde ve ne orandadır? İlişkili diller birbirine ne yönde benzemektedir? Ne zaman birbirlerinden ayrılmağa başlamışlardır? Bu sorularla şu sorun belirlenmektedir: Acaba ilişkisi olduğu düşünülen dillerin sözlüklerindeki kökteş (cognate) sözcükler incelenirse, ne dereceye kadar akraba oldukları belirlenebilir mi?

DİL TARİHİ İLE BİLGİLERİN BELİRLENMESİ

Dillerin tarihleri ile ilgili bilgileri ortaya çıkarmak için, 20. yüzyılın ikinci çeyreğinden başlamak üzere birçok yöntem geliştirilmiştir. Bunlardan bazıları, *ata-biçimleme* (internal reconstruction), *lehçe-bilim* (Dialect Geography), *karşılaştırmalı yöntem* (comparative yöntem/veya comparative method) ve dil tarihlemesi (Glottochronology) dir. Bu yöntemler, dilbilgisel tarih öncesinin (linguistic prehistory) yöntemleri olarak düşünülebilir. Buradaki tarih öncesi sözcüğü, yazılı kaynakların bulunmadığı zamanları belirlemek için söylenmiştir. Fakat, karşılaştırmalı yöntem ve ata-biçimleme zamanlama açısından sınırlıdır... Bu iki yöntem, zaman içinde ardarda oluşumları inceleyenler, bir olayın olduğu tarihi belirleyemezler³.

Yazılı belgelerin çağımızdan 5-6 bin yıl geriye gittiğini düşünürsek ve dillerin 5-6 yıldan çok önce de konuşulduğunu bu düşüncemize eklersek, dil tarihlemesi ile ilgili çalışmaların akılcı olup olmadığını yeniden düşünmemiz gerekir. Çünkü, bu yöntem yazılı kaynaklardan biraz daha geriye gitmemizi sağlayabilir. Böylece dillerin evrimi konusuna daha dikkatli bakmamıza yardım eder.

Bundan başka elde yazılı belgelerin bulunduğu zaman da, bu yöntemleri kullanmamak için bir neden yoktur; kullanıldığı zaman da, yazılı belgeler gibi dolaysız araçların ve yöntemlerin geçerliliği kontrol edilecektir. Yazılı belgeler olsa bile, bunlar her şeyi *söylemezler*, böylece yazılı belgelerden elde edilen veriler dolaylı yöntemlerle karşılaştırılırsa, daha kanıtlayıcı ve güvenilir dolaylı yöntemlerle karşılaştırılırsa, daha kanıtlayıcı ve güvenilir sonuçlar elde edilir.

DİL TARİHLEMESİ VE VARSAYIMLARI

Dil tarihlemesi, çalışmaya başlamadan önce, bazı konuları açıkça belirtmek durumundadır:

- Her dilde sözcükler vardır.
- Diller zamanla değişir.
- Dilde sözcükler alıntı (borrowed) olarak girer; bazı sözcükler dilden kaybolur; bazı sözcükler de aşınmaya uğrar.

³ James M. Anderson, *Structural Aspects of Language Change* (London, 1973, s. 78.)

— Sözcüklerin anlamları dilde sürgit aynı kalmaz.

— Kökteş (cognate) sözcükler seçilirken, kökteş sözcüklerin sesbilim ve biçimbirimsel olarak benzerlikleri yanında anlam benzerlikleri de olmalıdır.

— Dilde bazı sözcükler daha az değişmeye uğrar, bazıları ise çok çabuk değişmeye uğrar. Örneğin, dildeki genel nesneler, küçük sayılar, zamirler, vücudun parçaları, hayvan ve bitki adları vb. sözcükler öbür sözcüklere göre dilde daha çok kalıcıdır. Dilde kalıcılığı yüksek olan bu tür sözcükler “ekin evrenselliklerini”⁴ taşır.

— İki dil karşılaştırılırken, örnek bir liste adı verilen örnekleme bir küme sözcük seçilir. Bu sözcük kümesine “*temel kök biçimbirim dizgesi*”⁵ adı verilir.

— Örnekleme listedeki (buna sözcük dağarcığı da denilmektedir) değişme oranı bazı durumlarda durağandır; aynı zamanda sözcükler belli oranlarda yiterler.

— Eğer incelenen diller arasında sıkı ekinel ilişki olmuşsa, bu alanda aşırı benzeşme varsa, incelenen listedeki sözcüklerin dilden dile değişimi yaklaşık olarak aynıdır (işte, burada ilişkili dillerdeki sözcük sayısı saptanırsa, bu dillerin ne zaman birbirlerinden ayrıldıkları belirlenebilir.

— Genellikle, sözcüklerin dilden dile kalma oranı aynı değildir, değişir.

— Sözcüklerin dilden kaybolması ekin değişikliğiyle oluşur. Bu ekin değişikliği Fiziksel istila ile olabilir, bu ekinel istila da olabilir. Normandiya Kralı Fatih William, 1066’da İngiltere’yi istila ettiği zaman, halkın ve sarayın konuştuğu iki değişik dil oluştu. Sırayla, halkın konuştuğu dilde *calf*, *ox*, *swine*, *sheep* adları sarayda, *veal*, *beef*, *pork*, ve *mutton* olarak seçkin kişiler tarafından adlandırılıyordu. Osmanlıca da bu tür bir ekin istilası şeklinde düşünülebilir.

— “Tarihsel yazılı kayıtlar bulunmadığı zamanda, dil tarihlemesi en büyük gereksinimdir”⁶.

Bu genel kavramlar, 1951’de Amerikalı dilbilimci Morrish Swadesh tarafından ortaya atılmış ve denenmiştir. Aynı kökten gelen dillerin dilbilgisel ilişkilerinin gereç (material) zamanlamasını yapmaya çalışan bu yöntem karşılaştırmalı dilbiliminde yeni bulgular ortaya çıkararak, dilde sözcüklerin aşınması ve kaybolması konusuna ilgileri toplamıştır.

DİL TARİHLEMESİ VE KİMYA

Morrish Swadesh’in 1951’de ortaya attığı dil tarihlemesi yöntemi, kimya biliminden büyük ölçüde esinlenmiştir. Daha önce kimya üzerine yapılan araştırmalardan öğrenildiğine göre, bazı karbon bileşiklerinde radyoaktivite

⁴ Robert B. Lees, “The Basis of Glottochronology”, *Language*, 29, (1964), s. 114.

⁵ Özcan Başkan, bu tür sözcüklere “çekirdek sözcükler” adını veriyor.

⁶ Charles F. Hockett, s. 462.

oranını bularak organik nesnelerin yaşı ölçülebiliyordu. Karbonun radyoaktif olmamasına rağmen, karbon izotoplarından bir tanesi radyoaktif duyarlılık kazanmıştır. Karbon -14 olan bu izotop, nitrojen- 14 atomları üzerine yüksek atmosferdeki kozmik ışınların sürekli bombardımanı sonucu oksijenle birleşerek bir tür karbondioksit (CO_2) dönüşür :

A. Karbonun oluşumu :

Karbondioksitin

havadaki durumu $\rightarrow \text{N} + \text{n} \rightarrow {}^{14}\text{C} + \text{P} \rightarrow \text{proton}$
(Azot)

B. Karbon - 14'ün oksitleşmesi :

${}^{14}\text{C} + \text{O}_2 \rightarrow {}^{14}\text{CO}_2$, burada görüldüğü gibi karbondioksit oluşur, bütün atmosferin içine yayılır ve organik olarak yaşayan ve ölen bütün canlıların bileşimine girer; bitkiler bunu fotosentez yoluyla ve hayvanlar da metabolizma yoluyla kazanırlar.

Oksitleşmenin ürünlerinden biri de, yukarıdaki çözümlekte görüldüğü C-14'tür ve organik bünyede sürekli bulunan bir etkidir. "Bütün organik maddelerde, canlı olsun, cansız olsun, Karbon - 12'nin trilyonda birine eşit Karbon - 14 bulunur" ⁷. Kuşkusuz, hücresel organizmaların ölmesiyle, Karbon - 14'ün kullanılması durmaktadır, fakat yaşam boyunca vücuda emilen yerinde kalmakta ve belirli sürelerle belirli oranlarda yavaş yavaş küçük parçalara bölünmektedir. Böylece, organik bir nesnede hâlâ kalabilen Karbon - 14'ün radyoaktivite oranını bularak, o nesnenin yaşını bulmak kolaylaşmaktadır.

Profesör Libby'nin bulduğu bu yöntemin güvenilirliği radyoaktif atomların ömrüne (life-expectancy) bağlıdır. Sözelimi, bir radyum kütlesi varlığının yarısını 1690 yıl sonra yitirmekte ve aşağıdaki oranı izlemektedir :

1.	1690 yıl	1/2
2.	1690 yıl	1/4
3.	1690 yıl	1/8
4.	1690 yıl	1/16
5.	1690 yıl	1/32

Görüldüğü gibi, 5. aşamadan sonra 8840 yıllık bir nesnenin yaşı ölçülebilmektedir. Orantının devamına bakılırsa, bu buluş olanaksız gibi görünen süreleri tarihleyebilmektedir. Şurası da bilinmelidir ki her nesnenin yarılanma yaşı değişiktir. Yaşayan ve ölen bitkilerdeki C-14'ün yarılanma süresi ise 5730 yıl olarak belirlenmiştir.

⁷ Bu buluşu yapan Amerikalı profesör Williard F. Libby 1960'da Nobel ödülü kazanmıştır.

Acaba, bu yarılanma sürelerinde hata payı var mıdır? Bir radyum kütlesindeki yarılanma oranında 1000 yıllık bir sürede ± 24 yıldır, Karbon -14'ün hata payı ± 40 yıldır, bu kadar yanlışlık payı ise bin yıl için hiçbir önem taşımamaktadır. İşte, kimyadaki bu olay, Morris Swadesh'i uzun uzun düşündürmüştü, bu yarılanma olayının dile de uygulanabilirliği kendisinin dil tarihlemesi gibi tarihsel dilbilimine yeni, ilginç ve ışık tutucu bir olayın ortaya çıkmasına yol açmıştır.

DİL TARİHLEMESİ - MATEMATİK VE İSTATİSTİK

Karbon - 14 tarihleme yönteminden insanbilimi (anthropology) ve eskiyapıt bilimi (archaeology) çok yararlanmıştı. Eğer, bazı organik nesneler, sözgelimi, odun, kömür, bir parça kumaş, vb. ölçülebilen miktarlarda radyasyon verirlerse, karbonun ömür çizelgesine bakılarak, bu nesnelerin yaşı ölçülebilmektedir. Çünkü, karbon - 14 izotopunun 5730 yıllık bir yarım yaşama (half-life) süresi vardır. Bu yöntem, 1000 yıldan 20.000 yıla kadar çok az bir hata payıyla tarihleme yapabilmektedir. İşte Morris Swadesh'in tarihsel dilbilimine katkısı yukarıda anlatılan olaylardan esinlenmiştir. Yani, Swadesh'in geliştirdiği yöntem, sözcüklerin ömürlerini kararlaştırmaktadır. Bilindiği gibi, "sözlük, kendi ekinine dönük bir dilin dış yüzeyinden başka bir şey değildir"⁸. Başka bir deyişle, ekinde var olan her şey o ekinin sözlüğünde de vardır.

Swadesh'in, 1951'de tarihsel kayıtlara bakarak köken ilişkisi bulunan iki dil arasında 200 kadar kökteş (cognate) sözcük listesi hazırladı (bu liste sonra 100'sözcüğe kadar, daha sonra daha da az sayıda sözcüğe indirildi). Bu listeye örnekleme sözcük dağarcığı (a core vocabulary) adını verdi. Araştırmalarına göre, köken ilişkisi olan dillerde, bin yıllık bir ayrılıktan sonra, örnekleme sözcük dağarcığı "% 81—85" oranında kalmaktaydı. Yani listede 200 sözcük kullanılırsa % 81, 100 sözcük kullanılırsa % 85 oranında kalma oluyordu. Yitirilen sözcüklerin yerine yeni sözcükler giriyordu: Bu olay tıpkı kimya olayında radyumun 1690 yıl sonra yarılanma olayına benziyordu. Öbür binyıllar için bu işlem devam edip gidiyordu.

İki dilin ne zaman ayrıldıklarını bulmak için de aşağıdaki çözümleç uzun istatistiksel v işlemlerden sonra bulunmuştur:

$$t = \frac{\log c}{2 \log r} \quad \begin{array}{l} t = \text{ayrılma süresi} \\ c = \text{iki dildeki kökteş sözcüklerin oluşturduğu yüzde} \\ r = \text{bin yıllık sürede sözcüklerin yaşama yüzdesi} \end{array}$$

Şimdi, bu çözümleç ile, İngilizce - Almanca üzerine ufak bir uygulama yapalım. Örnek söz dağarcığı:

⁸ K. V. Teezer, "Lexicostatistics and Genetic Relationship", *Language* 39, s. 638.

ing.	tree "ağaç"	five "beş"	head "baş"	I "ben"	sun "güneş"
alm.	baum "..."	fünf "	Kopf "	ich "	sonne güneş

Burada, *tree-baum* "ağaç" ve *head-Kopf* "baş" sözcükleri açıkça kökteş değildirler, çünkü ne sesbilim ne de biçimbirimsel benzerlik taşımaktadırlar. Şimdi, aşağıdaki gibi bir orantı kurarsak :

5 sözcük % 100 ilişki

3 sözcük X ilişki

$X = 3 \times 100 / 5 = 300 / 5 = 60$ Buradan, $c = \% 60$ olarak bulunur.
 $t = \log 60 / 2 \log r = -.511 / 2 \times -163 = 1.561$, öyleyse, İngilizce ve Al-
ve Almanca bu çözümlecın bulgusuna göre 1561 yıl önce ayrılmışlardır.
Bu araştırma, 1950 yılında yapıldığına göre, $1950 - 1561 = 389$ yılı ortaya
çıkır. Yazılı kaynaklara göre, Germen boyları İngiltere'yi I. S. 449'da ellerine
geçirmeğe başlamışlardır. Matematiksel bir çözümlemeyle hata payı 60 yıl
kadar çıkmaktadır, bin yıllık bir dönem için bu hata payı önemsenecek duru-
da değildir. Bununla birlikte, şurası da unutulmamalıdır ki, az sayıda sözcük
dağarcığı ile işleme başlamak her zaman yanıltıcı olmaktadır.

Tarihleme işlemini çağdaş zamanımızdan geriye giderek de yapabiliriz.
Köken ilişkisi olan iki dilde, eğer örnekleme sözcük dağarcığında % 66 oranında
bir ilişki varsa, bu iki dilin bin yıl önce birbirinden ayrıldığını buluruz. Morris
Swadesh'in hesaplarına göre, eğer iki dil arasında % 43 kökteş sözcük bulur-
sak, bu iki dilin 2000 yıl önce birbirlerinden ayrıldığını bulacaktır. Görüldüğü
gibi, hesaplamalar istatistiksel işlemlerle yapılmaktadır, fakat "İstatiksel
yöntem için başlangıç güdüsünü sağlayan dil tarihlemesidir"⁹. Ayrıca, sözcük
istatistiği (lexico-statistics) bir dilin bir ata-dilden (proto-language) ne zaman
ayrıldığını yaklaşık olarak belirleyen bir takvim yöntemi de oluşturmuştur.

Şimdi, yukarda saptanan görüşlere belirgin örnekler verelim : Robert
B. Lees¹⁰, Türkçe ve Azerbaycancayı karşılaştırmış, 209 sözcüğü sözcük
dağarcığına almış, bunların 166'sını kökteş olarak saptamıştır ($c = \% 79$),
sonuçta, $t = 0,526$ olarak bulmuştur. Yani, Türkçe, Azerbaycancadan, bu
incelemeye göre, $1950 - 526 = 1424$ yıllarında ayrılmıştır. İstanbul 1453'te
Türkler tarafından alındığına göre, İstanbul Türkçesi 1453 yılında başlamıştır.
o zaman, $1453 - 1424 = 29$ yıl hata payı çıkmaktadır, bu hata payı genellikle
% 3 veya % 5 dolaylarındadır.

Yine, Lees, Fergane Özbekçesiyle Türkçeyi karşılaştırmış, 177 sözcükten
117 kökteş sözcük saptamıştır (% 66,2), $t = 0,954$ olarak bulunmuştur.
Demek ki, Osmanlılar Özbeklerden yaklaşık olarak 1000 yıllarında ayrılmış-
lardır : Türkiye Türkçesi, 1071 Malazgirt savaşından sonra başladığına göre,
dil tarihlemesi kendi içinde yine tutarlı veriler oluşturmaktadır. Türkçe

⁹ Karl V. Teezer, s. 638.

¹⁰ Robert B. Lees. s. 125.

üzerine yapılan bu iki araştırma şu gerçeği kanıtlamaktadır : “Çözümleçlerden (formulas) dillerin ayrılma tarihlerinin bulunması, ilke olarak sadece tüm veya kaybolmamış ayrılma şartları altında doğru olabilir”¹¹.

DİL TARİHLEMESİ VE İRDELEMESİ

1. Dil tarihlemesi örnekleme söz dağarcığına (core vocabulary) aşırı yüklenmektedir. Oysa ki, söz dağarcığı dillerin en çok ve en çabuk değişen kısmıdır. Örneğin, argo (slang) birkaç ay veya yıl içinde dile girip hemen kaybolabilir. Bundan başka, değişme olayı bir anlam alanından bir başkasına olacaktır. Dil tarihlemesi bu tür kaybolmaları belgeleyemez. İşte bu konuda Antoine Meillet şöyle demektedir : “sözcükler dilin yüzeyindedir ve ekin değiştikçe, sözcükler serbestçe dile eklenebilir ve dilden çıkabilirler”¹².

2. Hangi sözcüklerin dilde daha çok değişmeden kalıp kalmayacağı çok tartışmalıdır. Teknik terimler mekanik yaratılarla oluşur ve kullanıma devirleri bitince dilden kaybolup giderler. Böylece, ekinel etkenler, özellikle modaya bağlı sözcükler önceden kestirelemeyen sözcüklerin yaygınlığını veya yaygın olmayışını belirleyebilirler. Bu tür güçlükleri yenmek ve ekinel etkenlerden sıyrılmak, için, *el*, *'yak*, *baş*, *yağmur*, *toprak* vb. gibi sözcüklerin az değişme göstereceği düşünüldü, bunlara Asal Kökbiçimbirim Dizelgeleri (basic root morpheme inventory) adı verildi. Bu amaçla, önce bu tür 200 sözcük kullanıldı, sonra bu sayı 100'e indi, daha sonra bu sayının 67'ye kadar indiği görüldü. Temel kökbiçimbirim dizelgelerindeki çekirdek sözcüklerin kullanılmasında da yanlışlıklar oluşabilir, çünkü, G. Sjorberg'in *American Anthropologist* (59:, s. 296-300) adlı yapıtında gösterdiğine göre, Güney Asya ekinlerinde *güneş* gibi doğal nesne adlarını örnekleme sözcük dağarcığına almak yanlış olmaktadır; neden şudur: güneş ve güneş ile ilgili nesnelerin çoğu dinsel alıntı sözcükleri oluşturmaktadır, böylece Güney Asya ekinlerinde bir ekinden başka ekine değişen yaygın bir çekirdek sözcük kümesi bulunmamıştır. Demek ki, bir alıntı sözcük aynı köke bağlı dillerin birkaç koluna girebilir ve bu durum kolaylıkla gözden kaçabilir, işte bu durumu da dil tarihlemesi kanıtlamayabilir.

3. Tarihsel olarak, birbiriyle ilişkisi olmayan iki dilde de, sesbilim ve biçimbirimsel benzerlikler, sözcükler üzerine baskı yapabilirler. Örneğin, “modern Yunanca /mati/ ve Malayaca /mata/ iki dilde de göz demektir. Fakat birincisi, eski Yunanca küçültücü (diminutive) ek /ommaton/ “Küçük ay” ve /omma/” “göz”den oluşmuş, halbuki Malayaca olan Malay -Polenezya

¹¹ Morris Swadesh, “Towards Greater Accuracy in Lexico - statistics Dating” *IJAL* 21, s. 123.

¹² “Quant au vocabulaire, c'est dans la langue l'element de tous le plus instable”, *La methode comparative en linguistique* : Oslo, 1925, s. 33.

dillerinde birçok yüzyıl aynı sesbilgisel biçimde kullanılmıştır”¹³. Görüldüğü gibi, iki dil arasında hiçbir köken ilişkisi olmadığı halde, böyle rastlantı durumlarda, yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi, değişme ve benzerlikler % 5-6’ya çıkmaktadır, bazı durumlarda % 2-3’e kadar düşmektedir. Bu durum dil tarihlemesinin yaklaşık olarak 1000 yıl geçerli olabileceğini göstermektedir. Yukarıdaki örneğin gösterdiğine göre, “Diller uluslar değildir, ulusların konuşma alışkanlıklarıdır ve dillerin tarihi ulusların tarihlerinin özdeksel (material) bir parçasıdır, daha öteye gidilemez”¹⁴

4. Sorunlar bunlarla da bitmiyor. Acaba, sözcükler ekinsel etkenlerden gerçekten tamamen arınmış mı? Birçok sözcük aynı fiziksel olayı gösterse bile, değişik anlamlar kazanabiliyor. Örneğin, yazın (literature) dilinde sadece su anlamına gelen bir sözcük, İtalyanca *acqua*, İspanyolca *aqua*, aynı dillerde aynı dillerde su ve yağmur, İtalyanca *pioggia*, İspanyolca *lluvia* anlamlarına gelebiliyor”¹⁵. Bundan başka, iki yarışan sözcük, yüzyıllarca hatta binlerce yıl, örneğin, Latince *caput* “baş” > İtalyanca *capo* ve yine İtalyanca *testa* <Latince *testa* “potsherd : kırık çömlek parçası” > head “baş”, yaşaya biliyor. Aynı şekilde, aydın kesimde (learned) veya yazınsal ya da yaygın (popular) olarak bir sözcük ülkenin bir bölgesinde çok bol kullanılabiliyor, başka bir bölgesinde kullanılmayabiliyor: *testa* yaygın olarak kullanılır, *capo* ise Kuzey ve Orta İtalyada yazınsal olarak kullanılır. Yine, İngilizcede *sonbahar* anlamına gelen iki sözcük vardır: *fall* ve *autumn*. “Fall” sözcüğü A. B. D.’de ve İngiltere’nin batı bölgelerinde yaygın olarak kullanılır; Amerikalılar “autumn” sözcüğünü “fall” sözcüğü kadar çok sık kullanmazlar; İngiltere’nin batı bölgesi dışında ise, *sonbahar* kavramı için yaygın olan sözcük “autumn”dır. İki dilde kökteş sözcükleri belirlerken hangisi alınmalıdır? “fall” mu? yoksa “Autumn” mı? Başka bir deyişle, dil tarihlemesi yapılırken, ne tür bir dil göz önüne alınacaktır? Ölçülü (standard) dil mi? yoksa ölçü dışı (non-standard) dil mi? Bu sorun, sadece dilbilgisel yapıya dayanan karşılaştırmalı yöntem için geçerli olmakla kalmıyor, dil tarihlemesi için de önemli sorunlar yaratıyor.

5. Bundan başka, bir dil ailesinin sözlüğü diğer bir dil ailesininki ile aynı oranda değişir mi?

Hint-Avrupa dilleri için bu değişme oranı % 80 olarak alınmıştı, sonra bu oran Orta Amerikan’ın yerli dillerine uygulandı ve doyurucu sonuçlar alındı. Tarihi az çok iyi bilinen dillere uygulanınca, doyurucu veriler alınmadı. Sözelimi, Arapça’dan gelişen dillere uygulanınca, bu oran % 89-92’ye çıkarıldı. Görüldüğü gibi, sözlüksel değişme, dillerin kendi ekinsel durumu ile sınırlanmıştır. İşte bu görüş, Edmond Sapir’in düşüncesine koşutluk

¹³ Archibald Hill, “Introduction to Linguistic Structures: New York, 1968, s. 390.

¹⁴ Robins, s. 319.

¹⁵ Hall, s. 390.

oluşturur : “Ekinine hizmet eden bir dilin sözlüğü kendi ekinine sadıktır dil, tarihsel ekinine koşut olarak gider demektir”¹⁶. Bloomfield de aynı görüşü savunmuştur : “Bir dili konuşan toplumda dilbilgisel bütünlük vardır”¹⁷.

6. Dil tarihlemesinin henüz geçerliliği zayıf sayıbilgisel (matematik) çözümlemler üzerine fazla dayanması, birçok dilciyi kuşkulandırmış ve şimşeklerini üzerine çekmiştir. Her türlü olasılıkla, dilsel değişimin ölçülmesi için geçerli istatistiksel tekniklerin uygulanması umudu düşseldir ve bundan vazgeçilse iyi olur; dile hâlâ teknik olarak en iyi yaklaşımımız, hiçbir tür aritmetik veya sayıbilgisel ölçüme kalkmayan karşılaştırmalı yöntemdir”¹⁸.

Dilbiliminde, dil tarihlemesi, bazı tarihsel süreçler için bazı genel görüşler oluşturur ve bu görüşleri içeren sayıbilgisel modeller oluşturur..... bu genel görüşler sayıbilgisi hesaplamalara uygun değildir, böylece bu modeller yetersizdirler, bunlardan alınan veriler güvenilir değildir”¹⁹. Sözlük-istatistiksel çalışmalar (lexico-statistics) sözlüksel benzerliklerden öteye gitmeyi sağlayamaz; köken ilişkisi için sadece atılan bir adımdır”²⁰. Dil tarihlemesi, bilimsel olmayan yöntemin en çağdaş görüntüsüdür”²¹.

SONUÇ :

Dil tarihlemesi,

A. Dillerin köken ilişkisini,

B. Dillerin altöbeklere (sub-groups) ayrılmasını,

C. Dillerin birbirlerinden ayrılmalarının zaman derinliğini, inceler. Yazılar kayıtlar bulunmadığı zamanlarda umut vericidir. Kökensel ilişkiyi belirlemedeki yararı su götürmez bir gerçektir. Aynı kökten gelen dillerle ilgili hesaplamaları şu çizelge ile açıkça gösterilebilir :

binyıllar	1000	2000	3000	4000	5000
İki dil arasındaki	%66	43	29	18	12
ortak sözcük oranı	6000	7000	8000	9000	
	% 8	5	3	2	

Görüldüğü gibi, bu yöntem, ilk bin veya ikinci bin yıldan sonra güvenilir olamamaktadır, çünkü yüzde olarak iki dilde bulunabilecek sözcük oranları, dillerin akrabalığını belirlemek için son derece güvenisizdir.

¹⁶ Edmond Sapir, *Language* (New York, 1921), s. 234.

¹⁷ Leonard Bloomfield, *Language* (New York, 1933), s. 78.

¹⁸ Hall, s. 392.

¹⁹ Douglas Chretien, “The Mathematical Models of Glottochronology”, *Language* 31 (1962), s. 1.

²⁰ Karl V Teezer, s. 638.

²¹ Mario Pei, *Invitation to linguistics* (Chicago : Henry Regnery Company, 1965), s. 119.

Fakat, bu araştırma alanını dilbilimindeki yeri daha çok yenidir ve geliştirilmelidir; büyük bir geleceği vardır. Dilbilimine katkısı, "Dilde kaybolmalar sorununa dikkatleri odaklamasıdır"²². Sözcüklerin de tarihsel olarak aşınabileceğini açıkça ortaya koymaktadır.

K A Y N A K Ç A

- Anderson, M. James. *Structural Aspects of Language*, London, 1974.
- Başkan, Özcan. *Lengüistik Metodu*, İstanbul, 1967.
- Bloomfield, Leonard. *Language*, New York, 1933.
- Chretien Douglas. "The Mathematical Models of Glottochronology", *Language*. New York, 1933.
- Hall, R. A. Jr. *Introductory Linguistics*. Philadelphia, 1967.
- Hill, Archibald. *Introduction to Linguistic Structures*. New York, 1968.
- Hockett, F. Charles. *A Course on Modern Linguistics*. New York, 1958.
- Lees, R. B., "The Basis of Glottochronology", *Langue*, 29 (1964).
- Lehmann, W. P. *Historical Linguistics : An Introduction*. New York, 1973.
- Meillet, Antoine "La Methode Comparative en Linguistique Historique : oslo, 1925.
- Pei, Mario. *Invatation to Linguistics*. Chicago, 1965.
- Robins, R. H. *General Linguistics : An Introduction*. Bloomington, 1965.
- Sapir Edmond. *Language*. New York, 1921.
- Swadesh, Morris. "Towars Greater Accuracy in Lexico-statistics Dating", *IJAL*, 21.
- Teezer, K. V. "Lexico-statistics and Genetic Relationship," *Language* 39.

²² W. P. Lehmann, *Historical Linguistics : An Introduction*. 2nd Edition. (New York, 1973), s. 107.